

ПЕРВІСНІ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

План:

1. Основні віхи еволюції первісного суспільства та сучасні інтерпретації.
2. Перші цивілізації на теренах України.
3. Античні міста Північного Причорномор'я та їхня роль у тогочасному світі.

Література: Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2016. 644 с.¹

1. Основні віхи еволюції первісного суспільства та сучасні інтерпретації

Проблема походження людини здавна привертала увагу дослідників. За науковими даними людина виокремилася з тваринного світу близько 3 млн. років тому, натомість походження людини як наукова проблема, до сьогодні залишається однією з найскладніших.

Існує ціла низка теорій, що тією чи іншою мірою пояснюють дану проблему. Можна згадати еволюційну, релігійну, космічну тощо.

Загалом у науці склалися два основні концептуальні підходи до вирішення проблем антропогенезу: еволюційно-біологічний, який пояснює закономірності становлення людини у межах природничо-наукових знань та соціально-трудоий, який відтворює цей процес на підставі відшукування витоків відповідних соціальних чинників. Жоден з цих підходів, на думку науковців, не може забезпечити всеохоплююче вивчення антропогенезу. Сучасна наука також обстоює моністичний погляд на людину і спосіб її буття в світі. Монізм людини означає єдність біологічного, духовного і соціального, він є відправним пунктом дослідження процесу антропо- та культурогенезу.

Загальновизнаною є теза про вирішальну роль в антропогенезі відіграла праця. Саме залежно від матеріалу та технології виготовлення знарядь праці вчені поділяють історію первісного суспільства на періоди, такі, як палеоліт (стародавня кам'яна доба), мезоліт (середня кам'яна доба), неоліт (нова кам'яна доба), енеоліт (мідно-кам'яна доба), бронзова доба. Загалом на території сучасної України в результаті багаторічних археологічних досліджень було знайдено близько п'ятисот пам'яток епохи первісних людей. Найдавніша ж знахідка на території сучасної України датована мільйоном років до нашої ери – це стоянка біля селища Королеве на березі річки Тиса (Закарпаття).

Стародавня людина на території України з'явилася в добу палеоліту. Палеоліт на території сучасної України розпочинається з ранньої ашельської епохи. У Східній Європі в той час панував теплий, дещо вологий клімат. Люди були озброєні найпростішими знаряддями праці – загостреними палицями, киями, рогатинами, дрючками й масивними крем'яними ручними рубилами. Люди також почали освоювати печери як сховища та житла, при потребі будуючи в них додаткові споруди – примітивні заслони й огорожі вітру і навіть намети зі шкур, що поліпшували умови печерного побуту.

Отже, першим періодом історії людства був палеоліт, або давня кам'яна доба (від появи людини – 10 тис. років тому), яка в свою чергу також поділяється на підперіоди: ранній (з моменту появи людини – 150 тис. років тому), середній (150 – 35 тис. років тому), пізній палеоліт (35 – 10 тис. років тому). За доби раннього палеоліту почалося розселення людей.

Наукою доведено, що найвищою еволюційною ланкою були австралопітеки, що мали ряд суттєвих відмінностей, таких як зміни в будові черепа, лицьового відділу, передніх кінцівок. Однак територія сучасної України не належить до тих, на яких відбувався перехід від мавпи до людини і найдавнішим антропологічним типом, що з'являється на наших теренах став пітекантроп. В епоху середнього палеоліту антропологічний тип людини змінився – на історичну арену вийшли неандертальці.

Тогочасні давні люди жили невеликими групами, утворюючи так зване первісне людське стадо, постійно пересуваючись з місця на місце в пошуках їжі, користувалися вогнем, вміли застосовувати каміння і дерев'яні палиці, а також виготовляли примітивні знаряддя праці (гостроконечники, рубила, скребла тощо). Основним заняттям первісних людей було збиральництво та полювання на диких тварин.

Згодом на зміну первісному стаду прийшов рід – об'єднання кровних родичів, заборона кровозмішування. Рід стає основною суспільною ланкою і об'єднує родичів по материнській лінії, що свідчить про виникнення матріархату. Він не означав головної ролі жінки у виробничій сфері, однак жінка оберігала вогонь, житло, дітей. На основі родинних стосунків відбувалася консолідація родів у племена, формувалася племінна організація суспільства.

В період палеоліту сформувався новий тип людини – homo sapiens (людина розумна), європейський варіант якого археологи називають кроманьйонцем, за назвою грота Кроманьйон (Франція), де вперше

¹ Використана інформація С. 22–41.

було знайдено кілька кістяків цього типу.

В науковій літературі довгий час розглядали кроманьйонців як прямих нащадків неандертальців, однак сучасні дослідження цього не підтверджують. Нові археологічні знахідки, аналіз ДНК яких доводить, що скоріше за все неандертальці і кроманьйонці були паралельними гілками в розвитку людства. Вчені припускають, що на землі в процесі еволюції йшло незалежне формування двох видів людських істот, відмінних за біологічним типом, що створювало міжвидову конкуренцію та було стимулом для розвитку палеолітичної технології, духовної культури, мистецтва. Кроманьйонці продовжували споруджувати житла на зразок чуму чи яранги, а також землянки і напівземлянки.

Чисельність населення в пізньому палеоліті на території сучасної України не перевищувала 6 тис. осіб. Тут було виявлено чимало слідів їхньої діяльності: на Закарпатті, Середньому Дністрі, поблизу Житомира, на Донеччині, в Криму, наприклад – Радомишлянська на Житомирщині (епоха пізнього палеоліту, 40-10 тис. років тому), поблизу сіл Мезина на Чернігівщині й Межиріччя на Канівщині.

Порівняно з неандертальцями, у кроманьйонців вищого рівня розвитку досягли господарство і техніка виготовлення знарядь праці. Вони виробляли різноманітні предмети з каменю та кістки, прикраси, статуетки, що нагадують людину, фігури тварин. Основним джерелом добування їжі було полювання на великих тварин – мамонта, зубра, бізона, носорога, печерного ведмеда. Мисливська зброя стала досконалішою – з'явилися дротики, гарпуни тощо.

Поступово, з розвитком інтелекту, у первісних людей склалися релігійні уявлення, які набували різних форм. Найпоширеніші із них: анімїзм (від латинського слова «аніmus» – дух) – віра в добрих і злих духів, поклоніння їм; тотемізм (від слова «тотем» – рід) – поклоніння тваринам, яких вважали родоначальниками, предками, та фетишизм (від слова «фетиш» – предмет) – поклоніння неживим предметам, яких наділяли надзвичайними властивостями. Поклонялись також явищам природи, Сонцю, Місяцю, зіркам. У більшості племен було багато божеств, тобто тогочасні люди були язичниками.

В період мезоліту (середньої кам'яної доби) (10 – 6 тис. р. тому) розтанув останній льодовик, сформувався сучасний ландшафт, рослинний та тваринний світ, клімат наблизився до сучасного. Відповідно до цього змінювалися й умови життя людей, зокрема добування їжі, що стало поштовхом до виготовлення складніших знарядь праці. Були створені інструменти для обробки дерева – долото, сокира, тесло; нові вироби з кістки та дерева (ножі, кинджали, списи) з крем'яними пластинами.

Надзвичайно важливим досягненням того часу є винайдення лука і стріли – першої «механічної» зброї дистанційної дії. Давній мисливець уже міг уполювати здобич на відстані й у більшій кількості. Крім мисливства, одним із основних занять стає рибальство. З'явилися різноманітні пристосування для ловлі риби, а також човни, видовбані з цільних стовбурів дерев, та весла. На дану епоху припадає початок приручення диких тварин, насамперед собаки, потім – свині.

В цей період була заселена майже вся територія України, включаючи і північні лісові райони. За приблизними розрахунками, населення могло складати приблизно 20 тис. осіб. Середній вік людини в цей період складав 20-23 роки. Стоянки цього періоду – Журавська на Чернігівщині, Гребенівська на Одещині, сотні мезолітичних поселень і стійбищ – біля сіл Білолісся, Гиржеве, Мирне на Одещині, Осокорівка в Надпоріжжі, Мурзак-Коба в Криму та багато інших.

В неоліті (новій кам'яній добі) (6-3 тис. до н.е.) поряд з традиційними видами занять – мисливством, рибальством і збиральництвом – зароджуються і поширюються нові – скотарство і землеробство. Процес переходу від привласнюючих форм господарювання до відтворюючих був якісно новим етапом в історії людства, який сучасні вчені називають «неолітичною революцією».

Для виготовлення знарядь праці продовжує використовуватися традиційна сировина – камінь, кістка, ріг, дерево. Але з'являються нові методи їх обробки – крім простого оббивання, ще й пиляння, шліфування та примітивне свердління. Одним із важливих досягнень стає виготовлення глиняного посуду. Випалена на вогні глина була першим штучним матеріалом, котрий створила людина.

На сьогодні в Україні в долинах Дніпра, Сіверського Дінця, Південного Бугу, Дністра, Десни, Прип'яті та інших рік виявлено бл. 500 неолітичних поселень.

В енеоліті (мідно-кам'яній добі) (4-3 тис. до н.е.) з'являються перші металеві вироби – мідні та золоті. Основним заняттям населення стають землеробство і скотарство. Зароджується орне землеробство з використанням тягової сили бика. Було винайдено колесо, а відтак з'являється колісний транспорт.

Розвиток землеробства, скотарства, ремесла та обміну привів до значних змін у стародавньому суспільстві. Виконувати важкі фізичні роботи міг переважно чоловік. Тому головна роль у сім'ї переходить від матері до батька, родинні зв'язки почали вестися по батьківській лінії. Замість матріархату поступово утверджується патріархат. Родова організація змінюється сусідською общиною. Господарською основою стала патріархальна сім'я, що складалася з кількох поколінь родичів по

батьківській лінії.

Саме на цей період припадає розквіт на території України трипільської культури. Відкрита трипільська культура на території України була ще в 1893 році археологом В.Хвойкою поблизу с.Трипілья на Київщині. Відомо понад три тисячі поселень на берегах річок, на схилах долин. Найвідомішими є Майданецьке, Тальянки та ін. площею 250-400 га, в яких проживало до 10-20 тисяч осіб. Населення жило в прямокутних одно- та двоповерхових будинках, що містили кілька кімнат. Основою господарства було рільне землеробство (сіяли пшеницю, ячмінь, просо, горох) та скотарство (розводили свиней, велику та дрібну рогату худобу). Кожні 50-70 років поселення переносили на нове місце ймовірно через виснаження землі. Трипільці виготовляли характерну мальовану кераміку з використанням червоної, чорної та жовтої фарб.

Цілий ряд аспектів розвитку трипільської культури став предметом наукових дискусій. Найбільш гострою дискусійною проблемою можна визначити проблему етнічного походження трипільців. У поглядах на неї одні учені відстоюють автохтонне походження трипільської культури, інші – міграційне. Прибічники міграційної позиції (П.Толочко, М.Попович, В.Горський) стверджують, що творцями і носіями трипільської давнини були семітські племена, які перекочували в доісторичні часи на землі сучасної України. Академік Юрій Шилів ототожнював трипільську культуру з державою Аратта. Одним із перших за автохтонність трипільців виступив першовідкривач трипільської культури В.Хвойка, вивчаючи пам'ятки від кам'яного віку і до часів Русі, визнавав, що населення на Середньому Подніпров'ї було автохтонним і незмінним. Він стверджував, що місцева культура, витворюється «поступовим рухом і зберігає між окремими її моментами, живий і безпосередній зв'язок». В.Даниленко, вивчаючи матеріали розкопок, стверджував, що трипільські племена були основою тривалого розвитку хліборобсько-скотарських племен Середньої і Східної Європи, який завершився з виникненням слов'янства. У своїх монографіях «Неоліт України» та «Енеоліт України» він доводив, що в основі Трипілья лежить місцевий, тобто буго-дніпровський неоліт Північно-Західного Причорномор'я. Археолог О.Кандиба ще в 1928 році провів розкопки в печері Вертеба на Тернопіллі, де виявив поховання, сліди вогнища, кістки людей, тварин, риб, кістяні шила й уламки кераміки трипільців-хліборобів. Директор Археологічного музею у Львові, провідний український археолог та в еміграції Ярослав Пастернак у «Археології України» писав, що виявлені Кандибою антропологічні матеріали «опрокидають колишні теорії В.Городцова і В.Щербаківського про короткоголовість трипільських племен і сперте на цьому мильне твердження про їхній прихід в Україну з Ірану через Малу Азію». В 2002 році археолог Іван Черняков проводив археологічні дослідження на півдні України. У Поповій Могилі він виявив вісімнадцять поховань пізньотрипільського часу. Усі кістяки належали до того ж європейського типу, які зафіксовані й у ранньому Трипільлі. Про те, що трипільці мали абсолютно європеоїдний вигляд, з прямими носами й абсолютно європейські риси обличчя, заявив й академік Герасимов, досліджуючи черепи трипільців.

Історики українського зарубіжжя вважають прадавніх хліборобів трипільської культури не просто протослов'янами, а праукраїнцями (С.Сегеда, В.Щербаківський, О.Кандиба, Я.Пастернак, П.Курінний). Деякі вчені, серед яких М.Брайчевський, В.Даниленко, Б.Рибаков, культуролог О.Братко-Кутинський, письменник С.Плачинда, мистецтвознавець В.Василенко, вважають трипільську культуру, рідну слов'янській, праукраїнською. Відомий лінгвіст Б.Горнунг доводить, що трипільці є мовними предками протослов'ян.

Причини зникнення трипільської спільноти також остаточно не з'ясовані, існують такі версії як витіснення кочовиками, розпад внаслідок господарської та екологічної кризи тощо.

На бронзову добу (2 – поч. 1 тис.) період припадає поширення виробів з бронзи – першого штучно створеного людиною металевого сплаву. У сучасних межах України бронзова доба характеризується передусім швидким розвитком скотарства і землеробства, що сприяло завершенню процесу виділення скотарських племен із середовища землеробських. Це був перший великий суспільний поділ праці.

На цей період припадає визрівання як внутрішніх, так і зовнішньоплеменних соціальних суперечностей. Почала швидко вдосконалюватися зброя, зводяться укріплені поселення. Очевидно, необхідність захисту окремих груп населення від нападів сусідів спонукала до консолідації племен на рівні союзів.

На цей період припадає завершення першого великого переселення народів, яке розпочалося в IV ст. до н.е. У першому переселенні народів історики виділяють не менше восьми хвиль, під час яких індоєвропейці розселилися у Європі та Азії.

В залізну добу (з I тис. до н.е.) завдяки поширенню різних ремесел та успіхам землеробства відбувся другий великий суспільний поділ праці: ремесло відокремилася від землеробства (третій – пов'язаний з відокремленням торгівлі). Посилилася майнова та соціальна диференціація суспільства, створивши

необхідні передумови для виникнення станovo-класових відносин та держави.

Залізна доба в Україні пов'язана з кіммерійською, скіфо-сармато-античною та ранньослов'янською культурами.

2. Перші цивілізації на теренах України

Та хоч як довго тривав перший період в історії людського суспільства, в результаті подальшого розвитку продуктивних сил на зміну йому прийшов час зародження класового суспільства. Для розуміння цього питання треба назвати основні умови, що визначають становлення класового суспільства: по-перше, це такий рівень розвитку продуктивних сил, при якому виробляється відносний надлишок матеріальних благ – вище життєвого мінімуму, що дає можливість панівним класам систематично привласнювати його і утримувати військо, державний апарат; по-друге, зростання господарської самостійності окремих сімей і порушення принципу загальної рівності; по-третє, розвиток приватної власності на засоби виробництва, і, нарешті, четверта умова – концентрація багатств в руках племінної верхівки.

В IX-I ст. до н.е. у племен Північного Причорномор'я і Криму виникли перші рабовласницькі держави на території України.

Першими з відомих нам кочових народів, що населяли територію нинішньої України, були кіммерійці. Гомер, розповідаючи у своїй «Одіссеї» про північне узбережжя Чорного моря, називає його «землею кіммерійців». Це, очевидно, найдавніша згадка про Україну. На рубежі II-I тис. до н. е. вони населяли все степове Причорномор'я від Дону до Дністра, їх етнічність остаточно не з'ясована. Проте більшість істориків сходяться на думці, що це були іраномовні племена.

Провідною галуззю в господарстві кіммерійського суспільства було кочове скотарство, насамперед конярство, вони одними з перших опанували технологію залізобного виробництва з болотяних руд. Їхні майстри навчилися кувати залізо й виготовляти високоякісну сталь. Значну роль у житті кіммерійців відігравала війна. Озброєні вони були залізними мечами, луками, бойовими сокирами. Ведучи кочовий спосіб життя, кіммерійці не мали довготривалих поселень і жили в тимчасових таборах і зимівниках. Їхнє суспільство складалося з племен, і об'єднаних у союзи на чолі з царями-вождями. Військово-політичне об'єднання кіммерійців проіснувало до VII ст. до н. е. і розпалося під натиском скіфських племен, які мали чисельну перевагу. Внаслідок агресії частина кіммерійців покинула свою країну. Основна ж маса поступово асимілювалася у скіфському етнічному середовищі.

На початку VII ст. до н.е. в українському степу з'явилися скіфи. Спустошивши багато країн Близького Сходу, вони нарешті осіли в степах Північного Причорномор'я. Саме скіфські племена вперше утворюють на території України велике політичне об'єднання.

Наприкінці VI ст. до н. е. в причорноморських степах формується могутнє державне об'єднання на чолі зі скіфами – Велика Скіфія зі столицею поблизу сучасного м. Кам'янка-Дніпровська на Запоріжжі. Скіфську державу очолювали представники єдиної династії, влада яких була спадковою. Суспільство складалося з общинників, воїнів та жерців. У часи свого піднесення скіфська держава охоплювала величезну територію від Дунаю до Дону й від Чорного моря до сучасного Києва, на якій проживали різні за походженням народи.

Про господарське та культурне життя скіфів відомо в основному з даних археології. Скіфи створили високу матеріальну культуру. Найважливішим джерелом пізнання скіфської культури були і є скіфські поховальні пам'ятки. На території України було досліджено цілий ряд царських курганів, як Чортмлик (біля м. Нікополя), Куль-Оба (біля м. Керч), Гайманова Могила та Солоха (Запоріжжя), Товста Могила (Дніпропетровщина). У V ст. до н. е. Скіфію описав давньогрецький історик Геродот. Її населення він поділив на чотири групи: царські скіфи, скіфи-кочовики, скіфи-хлібороби і скіфи-орачі. Спосіб життя, господарство було різним. У скіфів швидко виникло ремесло. Скіфські ремісники володіли технологією виплавки міді та заліза, виготовляли зброю, військову амуніцію, знаряддя праці, виливали котли тощо. Осілі племена виробляли з глини різний посуд. Значного поширення набули кушнірство і ткацтво. Знайдено численні ювелірні вироби надзвичайно складної роботи, зокрема славнозвісну скіфську пектораль. Добре розвиненою була торгівля між скіфськими племенами та грецькими містами-колоніями. Від самого початку своєї появи в Криму та Причорномор'ї скіфи вели, активну войовничу політику.

З-поміж військових успіхів скіфів слід також зазначити перемогу над перським царем Дарієм, який в 514-513 рр. до н. е. намагався їх завоювати.

Однак в 339 р. до н.е. вони зазнали поразки від Філіпа Македонського. Після розквіту скіфської держави, який тривав протягом VI-IV ст. до н. е., на межі IV-III ст. до н. е. почався раптовий спад.

У III ст. до н. е. на землі Північного Причорномор'я з поволзько-приуральських степів прийшли кочові племена сарматів. У кількох битвах з ними царські скіфи зазнали невдачі й мусили відступити. Основна

частина царських і кочових скіфів осіли в Нижньому Подніпров'ї та Степовому Криму й утворила нову державу – Малу Скіфію, її столицею став Неаполь, залишки якого й досі зберігаються в передмісті Сімферополя.

Приблизно через 100 років більшу частину скіфів завоювали і асимілювали сармати. До складу сарматського об'єднання входили військово-політичні союзи племен язигів, роксоланів, сираків, аорсів, аланів. Основу господарства переважної більшості сарматських племен становило кочове тваринництво. Вони розводили овець, велику рогату худобу, коней. Особливо вражає у сарматів та велика роль, яку відігравали в їхньому суспільстві жінки. Переказуючи легенду, за якою сармати походять від союзу амазонок зі скіфами, Геродот повідомляє, що сарматські жінки жили, як колись амазонки: вони полювали верхи, брали участь у війнах нарівні з чоловіками, а також одягалися як чоловіки. Жодна сарматська дівчина не мала права виходити заміж, «поки вона не вб'є якогось ворога». Дані археології свідчать, що сарматських жінок часто ховали разом зі зброєю і що вони нерідко виконували функції жриць.

Сармати панували в степах Північного та Східного Причорномор'я протягом майже 400 років, з II ст. до н.е. до II ст. н.е.

Тривалий час сармати наводили жах на античний світ, але у III ст. нищівного удару їм завдали готи – германські племена, які просунулися з Північного Заходу, а в другій пол. IV ст. н. е. їх добили гуни – нові кочівники, що з'явилися у степовій Україні з Центральної Азії. Частина сарматів відійшли в гори Північного Кавказу і Криму, а частина залишилася на місцях кочовищ, ставши одним з етнокультурних компонентів черняхівської культурної спільності.

3. Античні міста Північного Причорномор'я та їхня роль у тогочасному світі

Дослідження пам'яток античної культури на території України почалося ще наприкінці 18 ст. Спочатку це були візуальні обстеження, викладені в загальних описах Північного Причорномор'я (Я.П.Сумароковим, І.Потоцьким, І.М. Мурав'їєвим-Апостолом, Г.Е. Кепером, П.І. Кеппенем. Вже на початку XIX ст. створюються музеї в м.Миколаєві (1806), м. Феодосії (1811), м. Одесі (1825), м. Керчі (1826). Їхня діяльність спрямовувалась на вивчення переважно античних пам'яток. У 1801 р. П.К.Сухтелен проводить в м. Ольвії перші археологічні розкопки, трохи пізніше розпочинаються розкопки поблизу м. Керчі й у м. Херсоні. Регулярного характеру розкопки пам'яток античної культури Півдня Причорномор'я набули у кінці XIX ст. Крім історико- археологічних описів названих авторів, в першій половині XIX ст. були створені карти і плани залишків античних північнопричорноморських міст. Згодом були зроблені спроби звести археологічні матеріали а також розвідки з історії Боспорського царства й Ольвії.

З кінця XIX ст. розгорнулися систематичні розкопки трьох найбільших античних міст-держав та їхніх некрополів на території України – Березані та Ольвії (Б.В. Фармаковський, Е.Р. Штерн), Херсонеса (Одеське товариство старожитностей; К.К. Костюшко-Валуженич, Р.І. Лепер), Пантікапея (К.Є. Думберг, В.В. Шкарпіл), курганів Боспорського царства. Були відкриті оборонні споруди, житлові квартали, терми (лазні) й монетний двір у Херсонесі, десятки монументальних поховальних споруд.

Завдяки цьому ми тепер маємо досить повне уявлення про археологію та історію всіх чотирьох центрів поширення античної культури в Північному Причорномор'ї – Тіри, Ольвії, Херсонесі і Боспора.

Цінним джерелом для дослідження історії античних північнопричорноморських держав є також свідчення давніх авторів. Насамперед це "Історія" Геродота. Відомості про Північне Причорномор'я залишили також Діодор Сицилійський, Страбон, Полієн, Демосфен, Єсхін, Діон Хрисостом, Птолемей, Овідій, Плутарх та інші стародавні вчені, філософи, письменники, поети. Але найконкретнішими є різні археологічні джерела, які здобуваються при розкопках міст, поселень і некрополів (могильників).

Проаналізований матеріал дає можливість стверджувати, що в VII ст. до н.е. на території Північного Причорномор'я були засновані грецькі колонії у формі самостійних міст-держав. Так у 2-й половині VII ст. до н.е. на о. Березань греки заснували місто Борисфеніду, перше еллінське поселення у цьому регіоні. За ним з'явилися Ольвія, розташована в гирлі р. Буг, Тіра на Дністрі, Херсонес (Севастополь) та Феодосія на узбережжі Криму, Пантікапей (нині Керч), Тірібака, Німфей, Кіммерик на Керченському півострові, Фанагорія та ін. міста, що дало підставу сучаснику «Великої грецької колонізації» Платону стверджувати, що греки обсіли Чорне море «наче жаби ставок». Колонії постачали в Грецію продовольство, особливо багато хліба, якого в метрополії не вистачало. Вони виступали посередниками в торгівлі Греції з сусідніми країнами. Засновниками цих міст були переважно вихідці з Мілета та Гераклеї Понтійської, хоч певну роль відігравали вихідці з Ефеса, Колофона, Теоса та інших міст.

У 480-ті роки до н.е. в Північному Причорномор'ї утворилася велика рабовласницька держава – Боспорське царство. Її кордони охоплювали територію Керченського і Таманського півостровів, а також

понижся Дону. Правляча династія Археанактидів об'єднала в одну велику античну рабовласницьку державу міста Фанагорію, Гермонассу та ін. Столицею держави було місто Пантикапей. Крім греків, значну частину населення Боспорського царства становили скіфи. За соціальною ознакою населення держави поділялося на знать, купців, ремісників, землеробів і рабів.

107 р. до н.е. в Боспорському царстві відбулося повстання. Повстанці убили царя, захопили владу і проголосили царем свого ватажка Савмака. з великими зусиллями боспорська знать придушила повстання, закликавши на допомогу іноземні війська.

Розташована на перехресті між Європою та Азією, територія сучасної України з давніх часів нерідко ставала об'єктом впливу різних культур та цивілізацій. через Причорномор'я вона відчувала благотворний вплив грецької цивілізації – античної та візантійської. разом з тим, знаходячись на заході величезного євразійського степу, ці землі зазнавали майже систематичних нападів войовничих кочівників.